

Filozofija kao racionalnost svjetonazora

Uz sedamdesetu obljetnicu života Ivana Macana (1939–2009)

Ivan Šestak*

Sažetak

*Prilog je napisan povodom sedamdesete godišnjice života isusovca Ivana Macana, cijenjenoga profesora filozofije na Filozofskom fakultetu Družbe Isusove u Zagrebu i njegova prvog dekana, uglednoga člana Hrvatske pokrajine Družbe Isusove te velikoga zaslužnika časopisa *Obnovljeni život*, s kojim je počeo surađivati već u prvoj godini njegova ponovnog izlaženja (1971). Autor želi najprije upoznati čitatelje s osnovnim biografskim podacima jubilarca, zatim se osvrnuti na njegov lik kao profesora i pedagoga, a potom iznijeti na vidjelo i njegovo filozofsko stvaranje, u kojemu osobito mjesto zauzimaju bavljenje L. Wittgensteinom, izvrsno sročeni udžbenici nekih filozofskih disciplina te prilozi iz teoretske i praktične filozofije, kojima valja pribrojiti i neke adhortativne napise. Naposljetku se donosi i cjelokupna Macanova bibliografija.*

Ključne riječi: Ivan Macan, L. Wittgenstein, filozofija spoznaje, kršćanska filozofija, bibliografija

1. Život i djelovanje

Ivan Macan rođen je 29. lipnja 1939. godine u Svetojurskom Vrh, Općina Pregrada, u Hrvatskom zagorju. Maturirao je na Nadbiskupskoj klasičnoj gimnaziji u Zagrebu. U isusovački red stupio je godine 1956, nakon čega je uslijedila uobičajena duhovno–intelektualna formacija jednog isusovca, koja ga je 1968. dovela do svećeničkoga ređenja. Trogodišnji studij filozofije završio je na Filozofskom institutu Družbe Isusove u Zagrebu, a četverogodišnji studij teologije na Teološkom fakultetu Sveučilišta u Innsbrucku (Austrija). Premda je postigao i magisterij iz teologije, njegovo je životno opredjeljenje ipak postala filozofija. Na istom je učilištu najprije magistrirao te potom godine 1974. i doktorirao, i to disertacijom *Bedeutungslehre Ludwig Wittgensteins*. Mentor mu je bio matematičar i filozof češ-

* Doc. dr. sc. Ivan Šestak, Filozofski fakultet Družbe Isusove u Zagrebu. Adresa: Jordanovac 110, p. p. 110, 10001 Zagreb, Hrvatska. E–pošta: isestak@ffdi.hr Članak je vezan uz projekt: Neoskolastička filozofija u Hrvatskoj u 19. i 20. stoljeću (šifra projekta: 199–0000000–3338).

koga podrijetla, isusovac Vladimir Richter (rođ. 1925), koji još i sada živi u Innsbrucku, a u svom se radu osobito istaknuo na području logike te u istraživanju W. Ockhama i D. Scota.

Vrativši se u domovinu, svršeni je doktor započeo predavati filozofske predmete na Filozofsko–teološkom institutu Družbe Isusove u Zagrebu, gdje je prema crkvenim propisima godine 1975. imenovan docentom, a 1981. i izvanrednim profesorom. Filozofske je kolegije predavao i na Vrhbosanskoj visokoj bogoslovnoj školi u Sarajevu od 1975. pa do 1981, a od 1995. do 1997. vodio je i kolegij »Neoskolastika u Hrvatskoj« na Hrvatskim studijima u Zagrebu. Profesor Macan je godine 1983. imenovan ravnateljem Filozofskoga studija na Filozofsko–teološkom institutu Družbe Isusove. Dana 23. rujna 1989. promaknuo ga je prefekt vatikanske Kongregacije za katolički odgoj (za sjemeništa i institute studija) u redovitoga profesora na Filozofskom fakultetu Družbe Isusove u Zagrebu, koji je osnovala ista Kongregacija, a 17. studenoga 1989. imenovan je i prvim dekanom Fakulteta. Tu je službu obnašao u dva mandata po tri godine, sve do 1995. Od 1995. do 1999. vršio je službu prodekana istoga Fakulteta. Godine 1999. Macan je postao provincijalom Hrvatske pokrajine Družbe Isusove te ga je tadašnji vrhovni poglavar (general) reda Hans–Peter Kolvenbach slijedom službe imenovao i zamjenikom velikoga kancelara Filozofskog fakulteta Družbe Isusove u Zagrebu.

Od godine 1993. profesor Macan je član Hrvatskoga filozofskog društva (HFD), a na godišnjoj skupštini Društva u prosincu 1995. izabran je za njegova predsjednika, te je tu dužnost obnašao dvije godine. Kao predsjednik HFD–a otvorio je dva simpozija i na njima sudjelovao: »Dani Frane Petrića« (Cres 14. — 17. srpnja 1997) te Descartes i Heidegger (28. — 29. studenoga 1996). Također je i član Društva europskih isusovačkih filozofa (JESPHIL), te je sudjelovao na više simpozija i susreta toga Društva u inozemstvu, a jedan susret organizirao je i u Zagrebu godine 1994. Od više javnih predavanja možemo spomenuti ono u Društvu katoličkih prosvjetnih djelatnika na temu »Misli K. Poppera o demokraciji« te predavanje na seminaru za nastavnike etike »Savjest — norma ljudskog djelovanja« (7. rujna 1995).

Profesor Macan nije obnašao visoke službe samo u akademskoj zajednici nego i u okviru svojega reda, tj. u Hrvatskoj pokrajini Družbe Isusove. Vršio je službu rektora Isusovačkoga kolegija na Jordanovcu u Zagrebu te, kao što je bilo spomenuto, i provincijala Hrvatske pokrajine Družbe Isusove.

Njegovi su ga studenti doživljavali kao čovjeka općenito vrlo široke kulture: dobrog poznavatelja povijesti, književnosti, glazbe te klasičnih i više svjetskih jezika, koje je s lakoćom upotrebljavao. Uz primjetnu dozu skeptičnosti, kadšto i ironije, profesor Macan se isticao kao izvrstan predavač. Začudujuća je bila njegova »captatio benevolentiae« kojom je uspijevao zadobiti pozornost slušatelja i za najteže filozofske probleme, osobito one epistemološke naravi. Tako su problemi, pitanja i različita rješenja najednom postajali samorazumljiv svijet njegovih slušatelja. »Pravi filozof«, moglo se o njemu pročitati na jednom internetskom blogu. U profesorskom je životu, osobito prvih godina na Filozofskom fakultetu Družbe Isusove, znao sretno povezati tako potreban akademski odmak i poželjnu duhov-

nu bliskost sa svojim studentima, što je njegov kabinet s vremenom učinilo poslovičnom točkom referencije, gdje se u ozračju povjerenja dolazilo do olakšanja životnih problema, razrješenja sumnji i svjetonazorskih nesigurnosti (»de dubiis te certifica« — T. Akvinski), pa sve do najvećih životnih odluka. Profesor Macan je nesumnjivo zaslužan što je ovakvo ozračje postalo »mainstream« Filozofskoga fakulteta Družbe Isusove, što neodoljivo podsjeća na nekadašnje »universitas«, gdje su se i profesori i studenti zajedno trudili oko istine. Sve to pokazuje da filozofija za Macana nikada nije bila puki larpurlartizam, tj. bez odnosa s konkretnim životom, nego, baš naprotiv, u sudbinskoj vezi s njim; ona koja mu, nošena na krilima uma, u posredovanosti teoretskoga i praktičnoga pokazuje smislenu životnu orijentaciju. Često je znao reći: »Filozofije nikada dosta!«

U opusu dr. Macana osobito se ističu četiri monografije: *Wittgensteinova teorija značenja* (1996) — prošireno hrvatsko izdanje doktorskoga rada; *Filozofija spoznaje* (1997); *Socijalna etika i druge studije* (2002) te *Uvod u tradicionalnu logiku* (2005). Osim toga napisao je i niz znanstvenih članaka iz područja filozofije, i to iz onih disciplina kojima se tijekom svojega života rado bavio: teorije spoznaje, socijalne etike te povijesti suvremene filozofije. Objavljivao je u našoj domaćoj i međunarodnoj periodici, i to u časopisima *Obnovljeni život*, *Bogoslovska smotra*, *Disputatio philosophica* i *Filozofska istraživanja* te u zbornicima radova sa znanstvenih simpozija na kojima je i sam sudjelovao, a jednom takvom zborniku bio je i urednik. Kada smo na početku rekli da se časopis *Obnovljeni život* osjeća Macanovim dužnikom, onda ne mislimo samo na njegove članke, recenzije, razmišljanja, savjete kojima je obogaćivao njegove stranice ili bio pri ruci urednicima, nego i na njegove prijevode sažetaka znanstvenih priloga na njemački jezik, osobito prvih godina izlaženja časopisa, koji su u inozemstvu pridonosili boljem poznavanju intelektualnih te općenito duhovnih kretanja u nas.

2. Poznavatelj misli L. Wittgensteina

Kao što je već gore bilo spomenuto, Macan je u Innsbrucku godine 1974. obranio doktorsku disertaciju pod naslovom *Bedeutungslehre Ludwig Wittgensteins*. Nju je sam autor pod naslovom *Wittgensteinova teorija značenja* priredio za tisak godine 1993, ali je svjetlo dana ugledala 1996. u Biblioteci Filozofska istraživanja Hrvatskoga filozofskog društva. Autor je prijevodu svoje disertacije nadodao još i pogovor pod naslovom »Poslije dvadeset godina«, u kojemu je najprije ukazao na činjenicu nedostatnosti zanimanja za Wittgensteina u domaćoj filozofskoj javnosti, a potom je u nastavku dao sažeti prikaz najnovijih analiza njegovih pogleda na značenje jezičnih izraza, a sve to u želji da pobudi zanimanje »da izoštravajući svoje misli na Wittgensteinovim analizama jezika obogaćujemo vlastiti govor kako novom terminologijom tako i njezinom što većom jasnoćom«.¹

1 I. Macan, *Wittgensteinova teorija značenja*, Zagreb, 1996, 124.

Kao što je poznato, austrijski mislilac Ludwig Wittgenstein bio je jedan od najznačajnijih filozofa prošloga stoljeća, analitičar jezika koji je izvršio velik utjecaj i na logiku. On je među prvima upozorio na važnost značenja jezika i jezičnih izraza kako bi se u filozofiji izbjegli mnogi nesporazumi. U drugoj je polovici 20. stoljeća u središte mnogih filozofijskih razmišljanja dospio problem značenja jezika, te su se javile različite teorije značenja. Ovo se Macanovo djelo bavi stajalištima što ih je u vezi s tim problemom zastupao Wittgenstein. Autor najprije razlaže što je Wittgenstein zastupao kao značenje u svom prvom djelu (*Tractatus logico-philosophicus*), zatim njegove prve korekture u »međuvremenu«, da bi glavninu razlaganja posvetio njegovu kasnijem (i postumno izdanom) djelu *Filozof(ij)ska istraživanja*. U posljednjem poglavlju ove knjige daje se usporedba između »ranije« i »kasnije« Wittgensteinove teorije značenja, pri čemu se ističe da razlika nije velika, nego da je tu uočljiv određeni kontinuitet.

Macan je kasnije na raznim mjestima i pod raznim vidicima nastojao osvijetliti ovoga značajnoga austrijskog i svjetskog filozofa, pa tako među ostalim i pod vidikom njegove religioznosti, o čemu uostalom svjedoči i članak »Je li Ludwig Wittgenstein bio religiozan?«. ² Bavljenje Wittgensteinom učinilo je profesora Macana, uz Nenada Mišćevića i Hedu Festini, jednim od najboljih njegovih poznavatelja u nas. ³

3. Pisac udžbenika

Kao što je poznato, znanost napreduje i širi se znanstvenim člancima koje objavljuju časopisi specijalizirani za pojedina područja znanja. Oni međutim zbog svoje stručnosti ostaju pridržani onima koji se »ex professo« bave dotičnom problematikom, dok su za početnike većinom nerazumljivi. Buduće je stručnjake najprije potrebno uvesti u pojedino područje znanja, ukazati na materijalni i formalni objekt pojedine znanosti te na upotrebljivu metodu. Drugim riječima, potrebno je točno ograničiti, tj. definirati objekt te discipline. Nadalje, potrebno je ukazati na vidik pod kojim se taj objekt u dotičnoj disciplini istražuje, za razliku od vidika pod kojim ga primjerice proučavaju druge znanosti. I napokon, uzimajući u obzir posebnost predmeta te kut promatranja, određuje se i metoda postupanja. Ukratko, početnike je potrebno upoznati s epistemološkim statusom dotične znanosti. A upravo je ovo zadaća udžbenika. Udžbenici su obično plod dugogodišnje predavačke prakse i s njom povezane pedagoške refleksije te zahtijevaju dobar pregled problematike dotične discipline. Pod tim su vidikom Macanovi udžbenici upravo

2 I. Macan, Je li Ludwig Wittgenstein bio religiozan?, *Obnovljeni život* (56) 4 (2001) 503–511.

3 Profesor Macan je za Wittgensteina znao oduševiti i svoje studente, koji su tako godine 2003. u organizaciji Studentskog zbora Filozofskog fakulteta Družbe Isusove u Zagrebu organizirali studentski simpozij o filozofiji Ludwiga Wittgensteina: Usp. M. Škorić, N. Somun (ur.), *Ne misli, gledaj!* Zbornik radova studentskog simpozija održanog 16–17. svibnja 2003. u Zagrebu, Zagreb, 2003.

egzemplarni, pa stoga ne treba čuditi što su nezaobilazni i na drugim učilištima, osobito na crkvenima, unutar hrvatskoga nacionalnog korpusa.

Macanov priručnik *Filozofija spoznaje* izišao je u Filozofskom nizu Filozofskoga fakulteta Družbe Isusove, a nastao je nakon više od dvadeset godina predavanja ove discipline. Ona je relativno novijega datuma. Nastala je naime nakon Kanta te se uskoro utvrdila kao temeljna disciplina čiji je zadatak pružanje utemeljenja samoj filozofiji. Zanimljivo je da neki danas na filozofiju gledaju još samo kao na teoriju spoznaje! Macanov je udžbenik inače podijeljen na dva dijela. U prvome se sustavno obrađuje spoznajni ili kritički problem, dok drugi dio donosi njegov povijesni pregled, od predsokratika do Kanta.

Čime se bavi teorija spoznaje? »Glavno njezino pitanje mogli bismo formulirati na sljedeći način: *je li čovjeku moguće doći do nesumnjivo istinite spoznaje?*«⁴ Ovako Macan opisuje sam cilj ove discipline unutar drugih filozofskih disciplina: »Kritičko mišljenje u filozofiji ide za oblikovanjem zaokruženog pogleda, sveobuhvatne istine, ali sa sviješću da je to ideal od kojeg nas dijele mnoge poteškoće, problemi i ograničenja. Uočiti te poteškoće, pokazati ograničenja, ali i putove za njihovo nadvladavanje, u tom se sastoji zadatak filozofije spoznaje.«⁵ Nakon ovoga početnog postavljanja kritičkog problema u prvom poglavlju s pitanjima o utemeljenju filozofije nasuprot vrlo različitim filozofijskim stajalištima i uvjerenjima, otvara se pitanje o mogućnosti istinite i sigurne spoznaje. Zatim se u drugom poglavlju obrađuje pojam istine: uporaba samog termina, različite teorije istine i njezin kriterij. Autor se priklanja teoriji korespondencije te za kriterij istine odabire evidenciju spoznaje. U sljedećim se poglavljima daje filozofijsko tumačenje i opravdanje ljudske spoznaje, tražeći temelje njezine sigurnosti, koji se najprije nalaze u fenomenu svijesti. Osvrćući se na teorije imanentizma, autor se priklanja kritičkom realizmu, oslanjajući se na aristotelovsku i skolastičku teoriju apstrakcije. Razlikujući neposrednu i posrednu evidenciju kao kriterij istinitosti spoznaja, autor prihvaća činjenicu konvergencije mnogih indicija koje mu utemeljuju sigurnost spoznaje, doduše, samo hipotetsku, ali koja dovoljno isključuje svoju protivnost te se ne mora pasti u skepticizam i relativizam istine. Tako uvijek ostaje prostor slobode za razložno prihvaćanje ili odbacivanje spoznatih istina. Ipak, spoznaja apriornih načela: neprotuslovlja i uzročnosti, ostaje neupitna.

Iz bibliografije i kazala imena ovoga vrijednog, a u nas rijetkog udžbenika, razaznajemo da je Macan konzultirao sve relevantne klasične i suvremene autore koji su pisali o spoznajnoj problematici, a u strukturi se pojedinih poglavlja služio i mnogim poznatim domaćim i stranim autorima koji su i sami napisali slične udžbenike, kao što su: S. Zimmermann, I. Supek, A. Keller, C. Huber, J. B. Lotz, J. de Vries, J. Seifert i drugi.

Budući da je predavao i logiku, profesor Macan je izdao i jedno kraće propeutičko djelo pod naslovom *Uvod u tradicionalnu logiku* (2005). Knjiga je u prvom redu zamišljena kao literatura za studente (ponajprije filozofije, ali i drugih,

4 I. Macan, *Filozofija spoznaje*, Zagreb, 1997, 14.

5 I. Macan, *Filozofija spoznaje*, Zagreb, 1997, 18.

osobito humanističkih znanosti) u cilju njihova upoznavanja s »tradicionalnom«, tj. aristotelovskom i srednjovjekovnom logikom, koja ostaje osnovica za razumijevanje moderne »matematičke« logike. Prema tradicionalnoj podjeli logičkih rasprava knjiga ima tri dijela koja obrađuju termine: pojam, sud i zaključak. Prikaz te građe nastoji razumljivo pokazati vještinu logičkog razmišljanja i zaključivanja, dajući uvijek usporednicu s modernom logikom. Tako su kratko obrađene i iskazna i predikatna logika te njihova povezanost (i nastavljanje) s tradicionalnom logikom. Na kraju je dodan prikaz »skolastičke rasprave« (poznate »disputatio philosophica«) koja je u današnje vrijeme potpuno pala u zaborav. Na svršetku knjige dodan je i kratak rječnik najvažnijih logičkih termina za bolju orijentaciju studenata filozofije i drugih zainteresiranih čitatelja.

Profesor Macan se nije bavio samo teoretskom filozofskom problematikom nego i onom praktičnom. Tako je godine 2002. izdao i priručnik pod naslovom *Socijalna etika i druge studije*. U uvodnom dijelu autor smješta ovu disciplinu u njezin širi filozofski okvir te joj određuje sadržaj: »Socijalna etika dio je socijalne filozofije pa proučava i postavlja norme što reguliraju ljudsko djelovanje na socijalnom području. Ona, dakle, formulira moralne zahtjeve u socijalnom životu.«⁶

Ova je knjiga podijeljena na dva dijela koja se međusobno nadopunjuju. U prvom, sustavnom dijelu prikazuje se socijalna etička nauka kako je zastupaju kršćanski orijentirani filozofi. Nakon prikaza glavnih pogleda na čovjekovu društvenu narav i sučeljavanja s jednostranim teorijama o društvu (individualizam i kolektivizam) slijedi prikaz autorova stava koji se uglavnom poklapa s kršćanskim »solidarizmom«, a koji se zasniva na dva osnovna načela: načelu solidarnosti i supsidijarnosti. Kao praktična primjena tih načela ističe se načelo demokracije, premda se u prikazu upozorava i na njegove nedostatke i mogućnost manipuliranja njime. Nakon toga općeg prikaza slijede četiri poglavlja specijalne etike, u kojima se obrađuju pitanja juridičkog reda (s isticanjem pojma »naravno pravo«), privatnog vlasništva, zatim dvaju oblika naravnih društvenih zajednica: obitelji i države. U drugom dijelu nalazi se desetak zaokruženih prikaza različitih socijalnih pitanja s pokušajem odgovora na njih. To su pitanja čovjekova dostojanstva, temeljnih ljudskih prava, socijalno-filozofijskih pretpostavki zdravoga ljudskog društva, analiza totalitarizma, prilozi i razmišljanja o miru (nastali osobito za vrijeme »hladnoga rata« i trke u naoružanju) te pitanja izričito kršćanskog pogleda na društvo, oslanjajući se na tada nedavno objelodanjenu encikliku Ivana Pavla II *Centesimus annus*. U posljednjem se poglavlju daje i pogled u budućnost, koji je zasnovan na kršćanskom humanizmu. Drugi dio Macanova udžbenika, kao što je razvidno iz niže navedene bibliografije, su većim dijelom prilagođeni članci kojima se on osamdesetih i devedesetih godina prošloga stoljeća javljao u našoj periodici ili pak u zbornicima skupova.

6 I. Macan, *Socijalna etika i druge studije*, Zagreb, 2002, 8.

Prava je šteta što profesor Macan nije priredio za tisak i svoju opću etiku, kolegij koji je također tijekom svoje nastavničke karijere predavao u Sarajevu i Zagrebu, a koja se nalazi na njegovoj internetskoj stranici u elektroničkom obliku.⁷

4. Pisac filozofskih članaka

Profesor Macan je u svojim znanstvenim filozofskim člancima, osim nekih priloga koji pripadaju povijesti filozofije, obrađivao poglavito teoretsku i praktičnu problematiku. U ovoj prigodi želimo izdvojiti tek neke od njih, za koje smatramo da će ostati tražena točka referencije u našoj filozofskoj baštini.

4.1. Opravdanje metafizičkih iskaza

Isusovci su se 1987. prisjećali 50. obljetnice osnivanja Filozofskog instituta Družbe Isusove u Zagrebu na Jordanovcu, o čemu je Macan također pisao.⁸ Tom je prigodom bio upriličen simpozij pod naslovom »Filozofija u susret teologiji«, čiji su radovi izišli u zborniku godine 1989. i kojemu je Macan kao tadašnji ravnatelj isusovačkoga Filozofskog studija bio urednik. Svoj je prilog autor naslovio »Istinitost i sigurnost ljudske spoznaje«. U uvodnom je dijelu Macan, na Aristotelovu tragu, ukazao na nužnost da upravo filozofija bude »znanost o istini«. Ona sama naime mora za svoje iskaze dati obrazloženje, tj. učiniti ih očitima. No filozofija općenito mora čovjeku pružiti pomoć u njegovoj naravnoj težnji za znanjem kako on ne bi bio uznik raznih ideologija. Namjeru svoga članka Macan nagovijestila ovim riječima: »Željeli bismo, dakle, pokazati način kojim filozofska misaona refleksija nastoji odrediti i utemeljiti istinitost svojih stavova i uopće svih ljudskih iskaza te odgovoriti na pitanje kada i s kojom sigurnošću možemo reći da nešto istinito spoznajemo.«⁹ Autor najprije ukazuje na poteškoće s kojima se susrećemo, razne prigovore protiv mogućnosti osobito sigurne spoznaje istine, prikazujući najvažnije teorije istine: teoriju korespondencije koju na tragu klasične filozofije zastupaju skolastički predstavnici (K. Rahner, J. B. Lotz te E. Coreth, čiju je misao razloženu u njegovu djelu *Mataphysik* Macan ukratko prikazao), potom semantičku teoriju A. Tarskoga te naposljetku teoriju koherencije (s osobitim osvrtom na N. Reschera), da bi u drugom dijelu članka pisac obradio pojam sigurnosti te s time povezane probleme. Na kraju autor daje vlastiti pogled na te probleme u obliku sedam teza. Tu on opravdava mogućnost prave i sigurne spoznaje istine, ograničavajući je na područje izostanka neposrednoga uvida u činjenična stanja stvari, kao što je slučaj u povijesnim znanostima, ali i u metafizičkim staja-

7 Usp. <http://www.ffdi.hr/imacan/files/etika.html>

8 Usp. I. Macan, Pedeset godina Filozofskoga instituta Družbe Isusove u Zagrebu, *Obnovljeni život* (43) (1988) 299–307.

9 I. Macan, Istinitost i sigurnost ljudske spoznaje, u: I. Macan (ur.), *Filozofija u susret teologiji*, Radovi simpozija Filozofsko-teološkog instituta D. I. prigodom 50. obljetnice Filozofskog studija, Zagreb, FTI 1989, 21.

lištima. Autor ipak smatra da to ograničenje ne mora i ne smije biti povod za odbacivanje sigurnog prihvaćanja takvih spoznaja, nego ih valja staviti u širi okvir našega života u kojemu one dobivaju svoje opravdanje.

Budući da su ove teze brižno i oštroumno formulirane, a ovaj zbornik i Macanov udžbenik *Filozofija spoznaje*, gdje je on o tome i opširnije razlagao¹⁰, mnogim čitateljima nisu dostupni, a nadasve držeći da će im ove teze svakako biti korisne za životnu orijentaciju, donosimo ih još jednom na ovome mjestu:

1. teza. Metafizički iskazi nisu besmislice, emocionalni izljevi, već smisleni iskazi. Poznato je da su logički empiristi i neopozitivisti sve metafizičke tvrdnje proglasili besmislenim ili besadržajnim, jer se, prema njima, ne može utvrditi ni njihova istinitost ni neistinitost. Naša prva teza tome nasuprot tvrdi da je moguće opravdano tvrditi istinitost nekoga metafizičkog stava.

2. teza. Metafizički iskazi ipak nisu ni sami po sebi evidentni ni empirijski provjerljivi, tj. utvrđivanje njihove istinitosti nije moguće ni deduktivno ni induktivno. Nema naime apriornog načela koje bi izmicalo metafizičkom utemeljenju i tako moglo postati temelj same metafizike; nema takvih pojedinačnih iskaza od kojih bi generalizacijom mogao slijediti neki metafizički stav.

3. teza. Metafizički su iskazi razumno utemeljene hipoteze. Njihovo utemeljenje počinje intelektualnom refleksijom o čovjekovu životu i djelovanju, iz koje rezultiraju stavovi koji svojim sadržajem nadilaze empiričke datosti ne poričući ih, već se oslanjajući na njih.

4. teza. Sadržaj metafizičkih stavova ne manifestira se izravno; zato je njihova evidencija samo posredna, a sigurnost hipotetska, tj. pristanak na metafizički stav slobodna je odluka.

5. teza. Ta sloboda nije proizvoljnost neopravdane tvrdnje, jer takva proizvoljnost dokida ljudsku slobodu, pa je čovjek rob neopravdanih i neutemeljenih motiva. Drugim riječima, metafizički su iskazi najveći izazov za etičko čovjekovo ponašanje u istraživanju istine.

6. teza. Metafizički je iskaz razumno utemeljen ako onaj koji ga prihvaća ima niz razloga da njegov sadržaj odgovorno uzme za pravilo svoga ponašanja, a malo ili gotovo nikakvih razloga da odgovorno prihvati tvrdnju koja tom iskazu proturječi.

7. teza. Metafizički iskazi, da bismo ih mogli odgovorno prihvatiti kao istinite (kandidate istine), moraju biti u koherenciji s iskonskim čovjekovim iskustvom koje obuhvaća i osjetne datosti i razumsku refleksiju i »težnju srca« (u Pascalovu smislu).¹¹

Macan je zaključno na jednom zornom primjeru, konkretno na stavu »Ljudski život ima smisla«, pokazao da se on na pozadini ovih sedam teza može raščlaniti

¹⁰ Usp. I. Macan, *Filozofija spoznaje*, Zagreb, 1997, 147–150.

¹¹ I. Macan, Istinitost i sigurnost ljudske spoznaje, u: I. Macan (ur.), *Filozofija u susret teologiji*, Radovi simpozija Filozofsko-teološkog instituta D. I. prigodom 50. obljetnice Filozofskog studija, Zagreb, FTI 1989, 35–36.

kako bi se »utvrdila njegova istinitost odnosno razumna prihvatljivost«, a istodobno je uvjeren da to vrijedi i za svaki prirodnoznanstveni stav. Ovako kaže Macan:

Taj stav nije ni tautologija, tj. sam po sebi (*ex terminis*) očit, ni empirijski provjerljiv stav, tj. ne govori ni o nekoj pojedinačnoj empirijskoj činjenici, ni o nekom prirodnom zakonu. To je, dakle, metafizički stav. Prema 1. tezi, reći ćemo da je to ipak smislen stav, a ne samo apel na naše raspoloženje. No budući da nije, upravo kao metafizički, izravno provjerljiv ni a priori jasan, ne možemo za njegovu istinitost postaviti neki garantirajući kriterij. No možemo tražiti legitimirajući kriterij za njegovu istinitost, tj. one razloge koji opravdavaju njegovo prihvaćanje i odbacuju opravdanost prihvaćanja njegova protuslovlja, makar mogućnost tog njemu protuslovnog stava ostala logički dopustiva. Taj legitimirajući kriterij nalaziti ćemo u sklopu cjelokupnog ljudskog života, ne puštajući po strani ni jedno za čovjeka relevantno pitanje. Ako se gornji stav slaže (tj. ne protuslovi) s većim dijelom već prihvaćanih uvjerenja te ako ne protuslovi već utvrđenim činjenicama i doživljajima, možemo ga razumno i slobodno prihvatiti kao istinit i kao maksimu svoga ponašanja, uvijek dopuštajući nova preispitivanja i ispravke, sve do potpune promjene. To je, čini se, danak koji moramo platiti zbog ograničenosti svoje spoznaje.¹²

4.2. *Opravdanje »kršćanske filozofije«*

Među ostalim Macanovim člancima smatram da osobito mjesto pripada prilogu koji je najprije bio izrečen kao predavanje na otvaranju Filozofskoga fakulteta Družbe Isusove prije dvadeset godina, točnije 6. studenoga 1989, kada je na njemu svečano inaugurirana prva akademska godina, a potom je predavanje kao članak objavljeno pet godina kasnije u zborniku uređenom prigodom 75. obljetnice života istaknutoga isusovačkog filozofa i teologa Rudolfa Brajičića.¹³ Kao što je poznato, Filozofski fakultet Družbe Isusove je kao visokoškolsku ustanovu u Hrvatskoj osnovala svojim dekretom vatikanska Kongregacija za katolički odgoj 31. srpnja 1989. Macan je tada kao prvi dekan novoga fakulteta svojim predavanjem nastojao dati »raison d'être« još jednom filozofskom učilištu u Hrvatskoj, koje je međutim prema odobrenom programu započelo raditi njegujući kršćansku filozofsku tradiciju. U svojem je članku Macan dao obrazloženje sintagme »kršćanska filozofija«.

U duhu svoje skolastičke metode Macan je u potrazi za odgovorom zavirio u povijest pojma »kršćanska filozofija«, započevši međutim jednom tvrdnjom iz tada netom izišlog djela pod naslovom *Christliche Philosophie im katholischen Denken des 19. und 20. Jahrhunderts I*. Ta tvrdnja glasi: »Kršćanska je filozofija

12 I. Macan, *Istinitost i sigurnost ljudske spoznaje*, u: I. Macan (ur.), *Filozofija u susret teologiji*, Radovi simpozija Filozofsko-teološkog instituta D. I. prigodom 50. obljetnice Filozofskog studija, Zagreb, FTI 1989, 36.

13 *Obnovljeni život* je povodom smrti R. Brajičića objavio nekrolog s cjelokupnom bibliografijom toga našeg istaknutog filozofa i teologa: Usp. M. Steiner, In memoriam — Rudolf Brajičić SJ (1918–2007) *Obnovljeni život* (62) 1 (2007) 83–101.

povijesna stvarnost. Možemo se pitati u kojem je smislu i kojim je pravom ona moguća, ali nije moguće pitanje da li kršćanska filozofija kao duhovnopovijesna veličina doista postoji.«¹⁴ Macanov je povijesni pregled obuhvatio razdoblje od 4. stoljeća kada je taj pojam prvi upotrijebio sv. Ivan Zlatousti, pa se on potom malo-pomalo udomaćio i u zapadnoj tradiciji, postavši vrlo cijenjen — zahvaljujući teološkim pretpostavkama — u krilu evangeličke školske filozofije (da bi ga i ona sama kasnije problematizirala) te u idealizmu, doživjevši pravu inflaciju među katolicima u 19. stoljeću, a odbijanje ne samo od strane Heideggera nego i od strane teologa u 20. stoljeću, kojima su se međutim snažno suprotstavili mnogi istaknuti mislioci raznih smjerova predvođeni E. Gilsonom.

Budući da ovaj povijesni pregled ne dovodi do jednoznačnosti sintagme »kršćanska filozofija«, Macan ju je zato u nastavku pokušao sam odrediti, i to analizirajući pojmove od kojih je sastavljena. Sučelice svim prigovorima i zadržkama, a gledajući na povijest filozofije dugu dvije i pol tisuće godina, Macan unatoč svemu drži prikladnom klasičnu definiciju filozofije kao »scientia de omnibus rebus naturalium comparata«. Smije li se filozofiji dodati bilo kakav predikat, pa i »kršćanska«, ili pak može postojati »samo jedinstvena, prava filozofija — *hè* filosofia, *die* Philosophie?«¹⁵ zaoštrava pitanje Macan, pozivajući se pri tome na načelo da se o jednoj stvarnosti može izreći samo jedna istina: »Ako istina izriče stvarno stanje zbiljnosti, onda je moguća samo *jedna* istina, pa prema tome, samo *jedna, istinska, prava* filozofija. Svako određivanje, da ne kažemo 'etiketiranje' filozofije, značilo bi ili sužavanje filozofskog mišljenja i istraživanja ili samouvjerenja tvrdnja da neka tako određena filozofija doista posjeduje traženu istinu.«¹⁶ Pitajući se pak nadalje o sadržaju takve filozofije, Macan s pravom ustvrđuje da je ona djelatnost čovjeka. A taj je pak čovjek uvijek povijesno uvjetovan, tj. on se daje na filozofiranje kao konkretan čovjek te od njegova filozofiranja ovisi mnogo toga u njegovu životu, pa i njegov smisao. Takva pak, tj. filozofska čovjekova djelatnost, započinje se kao čovjekova težnja za znanjem događati unutar njegova nazora na svijet (njem. Weltanschauung), kojim on prije svakoga filozofskog propitivanja daje odgovore na pitanje o smislu sebe i svijeta u kojemu živi. Upravo u ovom svjetonazorskom opredjeljenju Macan vidi smisao svake »predikatne«, pa onda i »kršćanske filozofije«:

Filozofija se pronalazi suočena s takvim opredjeljenjima, i tu se artikulira njezina glavna zadaća: kritički ispitati, obrazložiti i pronaći skrivene temelje — nosače takvih uvjerenja u nadi da se otkrije prava i istinita spoznaja o svijetu, čovjeku i čitavoj stvarnosti. Ta prvotna opredjeljenja i vjerovanja čovjeka u mnogočemu određuju ne samo sadržaj nego i smjer filozofskog istraživanja.

14 I. Macan, Kršćanska filozofija — da ili ne?, u: M. Steiner (ur.), *Synthesis theologica*, Zbornik u čast p. Rudolfa Brajičića SJ u povodu 75. obljetnice života, Zagreb, 1994, 436–447.

15 I. Macan, Kršćanska filozofija — da ili ne?, u: M. Steiner (ur.), *Synthesis theologica*, Zbornik u čast p. Rudolfa Brajičića SJ u povodu 75. obljetnice života, Zagreb, 1994, 440–441.

16 I. Macan, Kršćanska filozofija — da ili ne?, u: M. Steiner (ur.), *Synthesis theologica*, Zbornik u čast p. Rudolfa Brajičića SJ u povodu 75. obljetnice života, Zagreb, 1994, 441.

Nije li zato razumljivo što će se i smjerovi filozofiranja među sobom razlikovati ovisno o tome od kakvih preduvjerenja polaze pojedinci. Drugim riječima, svaka filozofija već na samom svom početku dobiva određenu boju, jer potpuno bezbojna ne bi bila ni moguća. A to pak znači da će biti utemeljeni i opravdani razni 'predikati' svake konkretne filozofije koji se ponajviše određuje prema dotičnom polazištu.¹⁷

A kao što je poznato, u sadržaj pojma »Weltanschauung« kao skup istina kojima čovjek osmišljava samoga sebe i svijet, ulaze bitno i vjerovanja, povezana upravo s religijskom vjerom. »Zato nije nimalo čudno što se mnoge filozofije upravo određuju, a zatim i nazivaju prema religioznim opredjeljenjima. Tako u povijesti filozofske misli doista nalazimo židovsku, islamsku, budističku... i kršćansku filozofiju.«¹⁸ Macan zaključno ovako definira sintagmu »kršćanska filozofija«: »... to je filozofska refleksija koja polazi od kršćanskog svjetonazora utemeljenog na kršćanskoj evanđeoskoj poruci, tj. ona ima svoje vrelo u Isusovu naučavanju, kao što platonizam ima svoje vrelo u Platonovoj, a aristotelizam u Aristotelovoj mudrosti.«¹⁹

Nakon prikaza rasprava o tome kakav utjecaj može ili smije imati religijska objava na filozofiju a da ona ne izgubi svoju filozofsku vlastitost iznesena su mišljenja E. Bréhiera s jedne te J. Maritaina, E. Gilsona i M. Blondela s druge strane. Autor se zaključno pita: »Kršćanska filozofija« — da ili ne? Njegov je odgovor potvrđan. No u kojemu smislu valja shvatiti ovaj pojam? Kao prvo, filozofija mora ostati slobodna od dogmatskih određenja te ne smije prihvatiti bilo kakvu odredbu s obzirom na ishod svojih refleksija. Ipak, s druge strane, filozofija ostaje nužno »obojena« zbog konkretnog čovjeka koji filozofira. Sve je te predfilozofske utjecaje nemoguće otkloniti — ta što bi onda ostalo od filozofije — nego ih je potrebno upravo razumski, tj. filozofski osvjetliti.

U tom smislu možemo govoriti o 'kršćanskoj filozofiji', ne samo onda kada filozofira čovjek kršćanin nego i zato što taj čovjek kao kršćanin filozofira. On filozofira, tj. reflektira, ispituje, traži, zaključuje unutar svoga kršćanskog uvjerenja i na temelju njega. Kršćanin primjenjuje formalno–logički aparat svoga uma na onaj duhovni 'materijal' koji mu je u velikoj mjeri, premda ne i isključivo, pružilo upravo njegovo kršćansko opredjeljenje, utemeljeno na evanđeoskoj nauci Isusa Krista. Jasno je da kršćanstvo kao vjera ili religija nije niti želi biti neka znanost, pa ni filozofija, ali je moguće o sadržaju te vjere (kao uostalom i o sadržajima raznih drugih vjerovanja) kritički (logički) razmišljati, tražiti mu osnovicu i opravdanje (sve do onih spominjanih 'posljednjih razloga') i to tako dugo dok nas može voditi svjetlo razuma i dok mogu dopirati

17 I. Macan, Kršćanska filozofija — da ili ne?, u: M. Steiner (ur.), *Synthesis theologica*, Zbornik u čast p. Rudolfa Brajčića SJ u povodu 75. obljetnice života, Zagreb, 1994, 441–442.

18 I. Macan, Kršćanska filozofija — da ili ne?, u: M. Steiner (ur.), *Synthesis theologica*, Zbornik u čast p. Rudolfa Brajčića SJ u povodu 75. obljetnice života, Zagreb, 1994, 442.

19 I. Macan, Kršćanska filozofija — da ili ne?, u: M. Steiner (ur.), *Synthesis theologica*, Zbornik u čast p. Rudolfa Brajčića SJ u povodu 75. obljetnice života, Zagreb, 1994, 442.

logički zakoni ljudskog uma. Možemo li takvom načinu razmišljanja osporiti predikat 'filozofski' i kršćanski'? Držimo da ne. Moguće je, dakle, pravo filozofsko razmišljanje o pokladu kršćanske vjere, koje onda s pravom možemo nazvati 'kršćanska filozofija'.²⁰

Na toj je liniji, zaključujući svoje inauguralno predavanje, profesor Macan sročio »justificatio« novoga filozofskog učilišta:

Ako je, dakle, moguće smisleno govoriti o 'kršćanskoj filozofiji' i ako je svrha te filozofije da svim raspoloživim filozofskim sredstvima i samo njima čovjeku rasvjetljava i put do kršćanske vjere i njezin sadržaj, jer 'fides quaerit intellectum' (sv. Anselmo), onda možemo reći da je novootvoreni isusovački Filozofski fakultet u službi takve kršćanske filozofije, pa ga to kao filozofski fakultet čini jedinstvenim u Republici Hrvatskoj. A to mu opet opravdava i nastanak i dalji opstanak.²¹

4.3. *Neprihvatljivost reinkarnacije*

Na ovom će mjestu za čitatelje svakako biti zanimljivo, pa i korisno, istaknuti Macanove filozofske razloge kojima je odbacio reinkarnaciju, a koje pronalazimo u njegovu članku »Filozofska kritika reinkarnacije«. Riječ je o predavanju na interdisciplinarnom skupu pod naslovom »Reinkarnacija i/ili uskrsnuće« održanom u Zagrebu 1997. godine.

Iznijevši pretpostavke nauka o reinkarnaciji te nabrojivši razloge zastupnika takvih pretpostavki i čitave teorije, koji mnogima mogu, ponajviše pod psihološkim motrištem, zvučati veoma uvjerljivo, Macan nije u završnom promišljanju pokušavao ukazati na protuslovnost ili pak besmislenost, nego je iznio razloge, njih osam, protiv prihvatljivosti reinkarnacije »na temelju svojih filozofskih stajališta i polazišta koja su, to želimo otvoreno reći, utemeljena na zapadnoeuropskoj, grčko-kršćanskoj tradiciji, jer filozofirati se ne može na tzv. neutralnom terenu«²². Ti će razlozi ipak biti filozofske naravi jer se mogu opravdati »naravnim svjetlom razuma«.

Evo Macanovih razloga koji govore protiv reinkarnacije: 1) sama činjenica reinkarnacije dosad nije nigdje i ničim dokazana jer nije poznat slučaj nekog subjekta koji bi interpersonalno provjerljivim dokazima potvrdio da je reinkarniran čovjek, a čisto subjektivno uvjeravanje nije obvezatno ni za koga; 2) premda ideja inkarnacije nije u sebi protuslovnost (ideja njezine mogućnosti je stoga prihvatljiva), ona je ipak kao hipoteza moguća, premda za Macana nevjerojatna, gotovo nemo-

20 I. Macan, Kršćanska filozofija — da ili ne?, u: M. Steiner (ur.), *Synthesis theologica*, Zbornik u čast p. Rudolfa Brajčića SJ u povodu 75. obljetnice života, Zagreb, 1994, 445.

21 I. Macan, Kršćanska filozofija — da ili ne?, u: M. Steiner (ur.), *Synthesis theologica*, Zbornik u čast p. Rudolfa Brajčića SJ u povodu 75. obljetnice života, Zagreb, 1994, 447.

22 I. Macan, Filozofska kritika reinkarnacije, u: M. Nikić (ur.), *Reinkarnacija i/ili uskrsnuće*. Zbornik radova znanstvenog interdisciplinarnog simpozija Filozofskog fakulteta Družbe Isusove u Zagrebu o reinkarnaciji i uskrsnuću, održanog 21. i 22. studenoga 1997. u Zagrebu, Zagreb, 1998, 41. Pod istim naslovom tekst je izišao i u: *Obnovljeni život* (53) 1 (1998) 3–12.

guća, neostvariva; 3) zbiljnost subjekta, koji svoj vrhunac doživljava u činjenici samosvijesti, i koji je nositelj čitave naše pojavnosti, govori mi da je ovo moj prvi i posljednji, tj. jedini život; 4) uz činjenicu jedinstvenosti samosvijesti usko je povezana činjenica osobnosti, s posebnim naglaskom na slobodu i odgovornost kao njezine oznake, koju međutim neke teorije reinkarnacije malo cijene, a neke čak dopuštaju i brisanje same svijesti (utjelovljene u životinje, biljke, pa čak i u neživu tvar, recimo u rosu!). »Uzimam li sebe kao osobu ozbiljno, onda ideju reinkarnacije uz gubitak vlastite osobnosti ne mogu uzeti u obzir a da pri tome zadržim mogućnost smisla svoga i svakog ljudskog života«, kaže Macan; 5) pravedno izjednačavanje među ljudima kao razlog za inkarnaciju je prilično proizvoljan — tko bi naime bio jamac da će naredni život biti bolji od prethodnoga? Ako bi to, primjerice, bila neka neosobna sila, onda je to čovjeka nedostojno, baš kao što bi to bilo nedostojno i osobnoga Boga koji bi se na taj način poigravao stvorenjem koje ljubi; 6) ako čovjek svoju konačnu sudbinu tka svojim slobodnim, tj. moralnim činima, onda nikakvi novi počeci nužno ne jamče da će on isključivo napredovati u svojoj moralnoj savršenosti, i to u ovom svijetu koji je podložan patnji. Dapače, reinkarnacija ovakvim shvaćanjem samo oduzima čovjekovu slobodnom, tj. moralnom djelovanju svaku ozbiljnost, koja upravo proizlazi iz neponovljivosti našega djelovanja; 7) također, na istoj crti ideja reinkarnacije, sa svojom mogućnošću uvijek novih odluka i novih smjerova povijesti, dokida i ozbiljnost povijesti i čovjekove odgovornosti za nju. Tek neponovljivost naime rađa ozbiljnošću i odgovornošću; 8) s religioznog, tj. eksplicitno kršćanskog motrišta gledano, ideja reinkarnacije sugerira da je čovjeku moguće procesom reinkarnacije dostići takvo očišćenje da on zasluži spasenje. »Ta je ideja, po našem sudu, nespojiva s kršćanskim pojmom spasenja koje Bog čovjeku pruža jedincatim svojim utjelovljenjem u Isusu Kristu i njegovom jedincatom spasiteljskom žrtvom«, kaže Macan.²³

Ni danas ne nedostaju pobornici ideje o reinkarnaciji, pa i među kršćanima, koji je kadšto posve neupitno spajaju sa sadržajem kršćanske vjere. Ovi su Macanovi razlozi »protiv« snažni pozivatelji da se pred alternativu »reinkarnacija — da ili ne« svatko ozbiljno postavi.

Postoje još neki Macanovi filozofski prilozi koji bi u sažetom obliku zavrijedili dužno razmatranje. Njihovi se naslovi svakako naziru u donjoj bibliografiji, ali ih zbog nedostatka prostora moramo ostaviti znatiželji čitatelja.

5. Poticajni mislilac

Macan nije pisao samo skripta ili pak udžbenike te znanstvene članke u kojima je pod posljednjim vidicima nastojao osvijetliti pojedine isječke zbilje nego se kat-

23 Usp. I. Macan, Filozofska kritika reinkarnacije, u: M. Nikić (ur.), *Reinkarnacija i/ili uskrsnuće*. Zbornik radova znanstvenog interdisciplinarnog simpozija Filozofskog fakulteta Družbe Isusove u Zagrebu o reinkarnaciji i uskrsnuću, održanog 21. i 22. studenoga 1997. u Zagrebu, Zagreb, 1998, 42–45.

kada upuštao i u rasvjetljavanje konkretnoga ljudskog života, crpeći poticaje iz svoga kršćanskog svjetonazora. Tako je učinio i godine 1994. — dakle još u doba krhkih primirja te posvemašnje državne nesigurnosti — i to člankom veoma poticajnog naslova: »Narod koji vjeruje, pobjeđuje«. Žigošući rat te ga s ostalim mišlicima smatrajući najvećim zlom budući da uništava pretpostavke istinskoga čovjekova samoostvarenja, tj. materijalna, a još više duhovna dobra, Macan se ne ustručava pozvati na obraćenje srca u kojemu stanuje svako zlo jer »nitko se ne može sasvim ispričati da nije pridonio svoj kamenčić u poplavi svih tih zala koja su nas zadesila«. ²⁴ Drugim riječima, to je poziv na održavanje Dekaloga, za kršćane poblize još shvaćanje Isusova zova kao izazova za herojska djela ljubavi, na koja je, osobito na opraštanje i najvećih zala, Macan i u to vrijeme ukazao. Ukratko, autor je u ovom kratkom napisu pozvao na vjeru, čija jedna sastavnica u njega glasi: »... vjerovati znači prepoznati Božju volju i u za nas nerazumljivim potezima Božje providnosti koja je uvijek opečaćena ljubavlju prema čovjeku«. ²⁵ Upravo je ova rečenica mogla svakako biti poticaj da se izdrži i ono tako nesigurno vrijeme.

U osobito zanimljivom prilogu pod naslovom »Učitelji, a ne zavodnici« Macan je u prvom dijelu u jednom finom povijesno–filozofskom presjeku ukazao na pravu misterioznost ljudskoga bića, s čijom neshvatljivošću mnogi teško izlaze na kraj. Nerijetko se zbog toga daju voditi, a neki nažalost i zvesti u razna zla i ovisnosti. Zavodnici su pravo zlo, a u prilog tome citira i samoga Schopenhauera koji »kaže da je najveća zloća kod čovjeka u tome što tuđu bol i patnju uzme za svoju svrhu i svoj užitak«. ²⁶ Na temelju razgovora sa svojim studentima — pa stoga i daleko od jeftinog moraliziranja — Macan vidi zavodnike iza ovisnika o cigaretama, konzumenata teških alkohola i droga i tolikih pobačaja u našem društvu. Protiv njih se valja boriti, a ne osuđivati zavedene, tj. njihove žrtve.

Bila bi svakako velika omaška u ovom kontekstu ne spomenuti i uvodnik pod naslovom »Ignacijeva duhovnost za 21. stoljeće« za treći broj *Obnovljenoga života* u 2006. godini, u kojemu je Macan i kao vrsni poznavatelj isusovačke duhovnosti sažeo njezinu bit te ustvrdio da ona i danas ima svoju aktualnu misiju. Macan smatra da »sjedinenje s Bogom u nasljedovanju Krista, zgusnuto u misli *Boga tražiti u svim stvarima*, i služenje ljudima u obrani vjere i promicanju pravde, mogu potpuno odgovoriti potrebama današnjega vremena«. ²⁷

Macan se također jednim zanimljivim uvodnikom u isusovački časopis za filozofiju i religijske znanosti osvrnuo i na intrigantnu sintagmu »diktatura relativizma«, koju je na početku prošlih enklava u svom govoru izrekao tadašnji dekan kardinalskoga zbora kardinal Josef Ratzinger, a koji je potom iz tih enklava — možda upravo i zbog toga govora — izišao kao papa Benedikt XVI. Uvodničar je snažno i neupitno ukazao na neke vrijednosti koje se izvlače svakom relativizmu, pa i onome koji nerijetko provode današnje demokracije njihovim »parlamentar-

24 I. Macan, Narod koji vjeruje, pobjeđuje, *Obnovljeni život* (49) 2 (1994) 246.

25 I. Macan, Narod koji vjeruje, pobjeđuje, *Obnovljeni život* (49) 2 (1994) 247.

26 I. Macan, Učitelji, a ne zavodnici, *Obnovljeni život* (53) 3 (1998) 375.

27 I. Macan, Ignacijeva duhovnost za 21. stoljeće, *Obnovljeni život* (61) 3 (2006) 260.

nim većinama«, a temelje se na poštivanju dostojanstva ljudske osobe. U tom smislu valja čuvati i promicati ljudski život, pa su zato nedopustivi abortus, eutanazija, sakaćenje, fizičke i moralne prisile, neljudski uvjeti rada itd.²⁸

Ovaj je prikaz nekih izabranih napisa profesora Macana mogao ukazati na neospornu činjenicu da je riječ o zaista sustavnom i dubokoumnom misliocu kojemu Hrvatska pokrajina Družbe Isusove te njezin Fakultet duguju veliku zahvalnost.

Bibliografija

1971.

Odgaj svećeničkih kandidata prije i sada, *Obnovljeni život* (26) 144–153.

1976.

Ludwig Wittgenstein kao čovjek i mislilac, *Obnovljeni život* (31) 253–270.

1977.

»Dijalog«, časopis za filozofiju i društvenu teoriju, *Obnovljeni život* (32) 284–285.

Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine, *Obnovljeni život* (32) 280–284.

1981.

Eksperimentalna metoda u djelu Alberta Velikog, *Obnovljeni život* (36) 150–159.

1983.

Hans Küng »Ewiges Leben«?, *Obnovljeni život* (38) 517–540.

Temelj ljudskih prava u međunarodnim dokumentima, *Obnovljeni život* (38) 240–247.

1986.

Filozofsko–antropološki preduvjeti mira, *Obnovljeni život* (41) 461–468.

Filozofsko razmišljanje o miru, *Obnovljeni život* (41) 349–359.

1988.

Pedeset godina Filozofskog instituta Družbe Isusove u Zagrebu, *Obnovljeni život* (43) 299–307.

1989.

Predgovor, u: I. Macan (ur.), *Filozofija u susret teologiji*, Radovi simpozija Filozofsko–teološkog instituta D. I. prigodom 50. obljetnice Filozofskog studija, Zagreb FTI 1989, 7–9.

Istinitost i sigurnost ljudske spoznaje, u: I. Macan (ur.), *Filozofija u susret teologiji*, Radovi simpozija Filozofsko–teološkog instituta D. I. prigodom 50. obljetnice Filozofskog studija, Zagreb, FTI 1989, 19–36.

1991.

Poniranje u misterij bitka — moto jednog života (O. Miljenko Belić DI — 70 godina života), (inicijali I. M.) *Obnovljeni život* (46) 2 (1991) 171–175.

»Centessimus annus«. Socijalna enciklika Ivana Pavla II, *Obnovljeni život* (46) 5 (1991) 502–509.

Sto godina katoličkog socijalnog nauka, *Obnovljeni život* (46) 6 (1991) 542–543.

28 Usp. I. Macan, Vlada li danas diktatura relativizma?, *Obnovljeni život* (62) 1 (2007) 2.

1992.

Čovjek i njegovo dostojanstvo. Razmišljanje o ljudskom dostojanstvu, *Obnovljeni život* (47) 1 (1992) 67–75.

Čovjek je put Crkve. Glavne smjernice katoličkog društvenog nauka u enciklici »Centesimus annus«, *Bogoslovska smotra* (62) 1–2 (1992) 135–144.

Nepovredivost ljudskog dostojanstva i politička događanja, u: *Kateheze: Kritičko–proročka uloga Crkve u ovom povijesnom trenutku*, 13. kateheza, Zagreb, 1992.

1993.

Kršćanska filozofija u katoličkom mišljenju 19. i 20. st. (I), *Obnovljeni život* (48) 3/4 (1993) 325–246.

Budućnost svakog čovjeka i društva utemeljuje se jedino na pozitivnostima, u: *Kateheze: Kršćansko ponašanje i djelovanje u ratnoj i poratnoj situaciji*, 13. kateheza, Zagreb, 1993.

Narod i njegova kulturna baština, *Gazophylacium* (1) 1/2 (1993) 1–3.

1994.

Kršćanska filozofija u katoličkom mišljenju 19. i 20. st. (II) — prvi dio, *Obnovljeni život* (49) 2 (1994) 167–191.

Narod koji vjeruje, pobjeđuje, *Obnovljeni život* (49) 2 (1994) 246–248.

Razmišljanje o braku i obitelji. »Na svoju sliku stvori Bog čovjeka,... muško i žensko stvori ih« (Post 1, 27), *Obnovljeni život* (49) 6 (1994) 637–640.

Kršćanska filozofija — da ili ne?, u: M. Steiner (ur.), *Synthesis theologica*, Zbornik u čast p. Rudolfa Brajčića SJ prigodom 75. obljetnice života, FTI, Zagreb, 1994, 435–447.

1995.

Kršćanska filozofija u katoličkoj misli 19. i 20. st. (II) — drugi dio, *Obnovljeni život* (50) 5 (1995) 501–524.

Razmišljanje nad Glavačevim zemljovidom Hrvatske iz godine 1673, *Gazophylacium* (2) 1/2 (1995) 147–155.

1996.

Filozofska kritika totalitarizama, *Obnovljeni život* (51) 1/2 (1996) 35–47.

Savjest — norma moralnog djelovanja, u: M. Steiner (ur.), *Ljepota istine*, Zbornik u čast p. Miljenka Belića SJ u povodu 75. obljetnice života, 2FTI Zagreb, 206–217.

Socijalna etika, u: I. Čehok — I. Kopek, *Etika*. Priručnik jedne discipline, Zagreb 1996, 207–231.

Wittgensteinova teorija značenja, Biblioteka Filozofska istraživanja, br. 78, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb, 1996.

Franjo Zenko, Hrestomatija filozofije. Novija hrvatska filozofija, [recenzija], *Obnovljeni život* (51) 4 (1996) 459–461.

1997.

Razum i vjera. Odnos filozofije i teologije, *Obnovljeni život* (52) 1 (1997) 21–36.

Stjepan Kušar, Srednjovjekovna filozofija, Hrestomatija filozofije sv. 2, [recenzija], *Obnovljeni život* (52) 1 (1997) 102–104.

Filozofija spoznaje, FTI Zagreb, 1997.

J. M. Bocheński — Analitičar i filozof, Pogovor knjizi: J. M. Bocheński, *Uvod u filozofsko mišljenje*, Verbum, Split, 1997, 123–130.

Prijevod djela Nikole Vida Gučetića *Commentaria In propositiones auctoris de causis* popraćen bilješkama i *Rječnikom važnijih izraza*, otisnuto u: Franjo Zenko, *Starija hrvatska filozofija*, Školska knjiga, Zagreb, 1997, 313–394.

1998.

Filozofska kritika reinkarnacije, *Obnovljeni život* (53) 1 (1998) 3–12.

Filozofska kritika reinkarnacije, M. Nikić (ur.), *Reinkarnacija i/ili uskrsnuće*. Zbornik radova Znanstvenog interdisciplinarnog simpozija Filozofskog fakulteta Družbe Isusove u Zagrebu o reinkarnaciji i uskrsnuću, održanog 21. i 22. studenoga 1997. u Zagrebu, FTI Zagreb, 1998, 36–45.

Čovjek — prijatelj i neprijatelj, *Obnovljeni život* (53) 2 (1998) 223–226.

Učitelji, a ne zavodnici, *Obnovljeni život* (53) 3 (1998) 372–375.

Filozofijska istraživanja Ludwiga Wittgensteina, pogovor hrvatskom prijevodu istoimenog djela, u: Ludwig Wittgenstein, *Filozofijska istraživanja*, Globus, Zagreb, 1998, 233–246.

Učitelji, a ne zavodnici, *Obnovljeni život* (53) 3 (1998) 372–375.

1999.

Što nam poručuje enciklika »Fides et ratio«, *Obnovljeni život* (54) 1 (1999) 93–110.

Hrestomatija filozofije, ŠK, Zagreb, 10 svezaka, [recenzija], *Obnovljeni život* (54) 1 (1999) 125–129.

Antun Bauer — filozof i nadbiskup, *Obnovljeni život* (54) 2 (1999) 149–158.

Philosophy of Antun Bauer in its time, *Disputatio philosophica*. International journal on philosophy and religion 1 (1999) 153–165.

2000.

Filozofija u crkvenim dokumentima, *Obnovljeni život* (55) 1 (2000) 25–38.

Neoskolastika u Hrvatskoj od 1874. do 1945, *Otvorena pitanja povijesti hrvatske filozofije*. Zbornik radova znanstvenog skupa, Institut za filozofiju, Zagreb, 2000, 331–346.

2001.

Je li Ludwig Wittgenstein bio religiozan?, *Obnovljeni život* (56) 4 (2001) 503–511.

2002.

Karl Raimund Popper kao čovjek i filozof, u: S. Sladojev, M. Škorić (ur.), *Griješim, dakle spoznajem*, Zbornik radova studentskog simpozija o filozofiji Karla R. Poppera, održanog 5. svibnja 2001. u Zagrebu, Studentski zbor Filozofskog fakulteta Družbe Isusove u Zagrebu, Zagreb, 2002, 15–24.

War Ludwig Wittgenstein religiös, *Disputatio philosophica*. International journal of philosophy and religion 1 (2002) 39–49.

Socijalna etika i druge studije, FTI Zagreb, 2002.

2003.

Ludwig Wittgenstein kao čovjek i mislilac, u: M. Škorić, N. Somun, *Ne misli, gledaj!*, Zbornik radova studentskog simpozija o filozofiji Ludwiga Wittgensteina održanog 16–17. svibnja 2003. u Zagrebu u organizaciji Studentskog zbora Filozofskog fakulteta Družbe Isusove u Zagrebu, Zagreb, 2003, 35–61.

Walter Kerber, *Socijalna etika*, [recenzija], *Prolegomena* (2) 1 (2003) 73–78.

2004.

Recepcija Immanuela Kanta u Rudolfa Brajičića, *Obnovljeni život* (59) 4 (2004) 409–420.

2005.

Uvod u tradicionalnu logiku, FFDI, Biblioteka: Studentski niz, knjiga 2.

2006.

Ignacijeva duhovnost za 21. stoljeće, *Obnovljeni život* (60) 3 (2006) 259–260.

Tko je bio Ludwig Wittgenstein?, u: E. Banić–Pajnić, M. Girardi–Karšulin (ur.), *Zbornik u čast Franji Zenku u povodu 75. godišnjice života*, Institut za filozofiju, Zagreb, 2006, 137–144.

Uvodna riječ, u: Mijo Škvorc, *Molitva svake duše*, Zagreb, 2006, 13–15.

2007.

Vlada li danas diktatura relativizma?, *Obnovljeni život* (61) 1 (2007) 1–2.

Željko Pavić, *Philosophia fundamentalis* Josipa Stadlera, [recenzija], *Obnovljeni život* (61) 4 (2007) 491–492.

Ludwig Wittgenstein, *O izvjesnosti*, Pogovor, Zagreb, 2007, 91–95.

Socijalni nauk Stjepana Tomislava Poglajena. Temeljni obrisi ljudskoga napretka, u: I. Šestak (ur.), *Stjepan Tomislav Poglajen alias profesor Kolaković (1906–1990)*, Zbornik radova međunarodnog znanstvenog simpozija održanog u Zagrebu 28. rujna 2006. povodom 100. obljetnice rođenja S. T. Poglajena, Zagreb, 2007, 219–230.

2008.

Doprinos isusovaca teologiji i filozofiji, *Obnovljeni život* (62) 2 (2008) 139–162.

2009.

Brajičić, Rudolf, u: *Filozofski leksikon*, Zagreb, 2009, čeka objavljivanje.

Nink, Caspar, u: *Filozofski leksikon*, Zagreb, 2009, čeka objavljivanje.

Sztrilich, Ivan Pál, u: *Filozofski leksikon*, Zagreb, 2009, čeka objavljivanje.

Philosophy as the Rationality of a Worldview

On the 70th Anniversary of the Birth of Ivan Macan (1939–2009)

Ivan Šestak*

Summary

This article was written to mark the seventieth year of life of Ivan Macan, S. J., the esteemed Professor of Philosophy at the Faculty of Philosophy of the Society of Jesus in Zagreb and the Faculty's first dean, whose merits include his continual contributions to the journal Obnovljeni život since the first year of its renewed publication (1971). The author wishes to familiarize the readers with the jubilarian's basic biographical data, to portray his work as professor and pedagogue, to bring to the fore his philosophical creativeness, among which his reflections on Wittgenstein take a prominent place, as well as his excellently worded textbooks on certain philosophical disciplines and articles on theoretical and practical philosophy, which include also his adhortative writings. Finally, Ivan Macan's entire bibliography is presented.

Key words: Ivan Macan, L. Wittgenstein, the philosophy of knowledge, Christian philosophy, bibliography

* Doc. dr. sc. Ivan Šestak, Faculty of Philosophy of the Society of Jesus in Zagreb. Address: Jordanaovac 110, p. p. 110, 10001 Zagreb, Croatia. E-mail: isestak@ffdi.hr